

مسئله شفافیت در استقرار حاکمیت شرکتی در شبکه بانکی کشور

(رهیافت: بررسی پیمایشی اصل ۱۲ سند کمیته بال در ایران)

حسین حشمتی مولایی

چکیده

اگرچه پذیرش مقررات گروه ویژه اقدام مالی (FATF)، بنظر می رسد که می تواند نقش موثری در تسهیل عملیات بین المللی بانکی داشته باشد ولی وجود استانداردهای متفاوت در رابطه با تعریف پولشویی و مفهومی عملیات تروریستی، چالشی اساسی در بررسی شاخص حاکمیت شرکتی در بانکداری کشورها خواهد بود. با این حال توجه به اصل دوازدهم " رهنمودهای اصول حاکمیت شرکتی برای بانکها" در رابطه با شفافیت و افشاء که توسط کمیته بال منتشر شده است می تواند زمینه مناسبی را در بررسی موقعیت حاکمیت شرکتی فراهم سازد. به طور کلی اصل شفافیت و افشاء؛ هم در ضوابط اسلامی و هم در مقررات بین المللی مورد تاکید قرار گرفته و حداقل می توان با بررسی و تاکید بر استانداردهای مشترک دو جانبه زمینه ای را برای توسعه و ارتقاء حاکمیت شرکتی حداقل در بخش شفافیت فراهم نمود در این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی و بر اساس شاخصهای شفافیت اطلاعات بانکی و نیز بر اساس بررسی توانایی مشتریان و ذینفعان بانک برای برقراری ارتباط اطلاعاتی ، پرسشنامه ای طراحی و با پاسخگویی تعدادی از مدیران بانکی و بازرگانانی که در طول پنج سال گذشته بنحوی با بانک سروکار داشته اند، بر اساس شاخصهای شفافیت در تحکیم حاکمیت شرکتی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

کلید واژه ها : اثر بخشی، شفاف سازی، کمیته بال ، همزمانی اطلاعات، پایداری مقررات، فراگیری اطلاعات

طبقه بندی JEL : K400,G140

مقدمه

استفاده از عملیات بین المللی بانکی مثل اعتبارات اسنادی و تسهیل سرمایه‌گذاری‌های خارجی برای بنگاه‌های اقتصادی ظرفیت مناسبی است که می‌تواند بسیاری از مشکلات اقتصادی و صنعتی کشور را حل کند. از موضوعات مهم در همکاری‌های بانکی بین‌المللی رعایت مقررات کمیته «بال» یا «بازل» سوئیس است. متأسفانه بانک‌های داخلی مشکلات جدی در رعایت ضوابط کمیته بال مثل کفایت سرمایه و شفافیت و افشاء دارند. با توجه به محدودیت فرصت در این پژوهش بیشتر در رابطه با اصل دوازدهم "رهنمودهای اصول حاکمیت شرکتی برای بانکها" که توسط کمیته بال^۱ منتشر شده است بحث خواهیم نمود. بدیهی است با تاکید بر ضوابط اسلامی می‌توان تا حدود زیادی هماهنگی با مقررات گروه ویژه اقدام مالی (FATF)^۲ را نیز تامین نمود.

بدیهی است یکی از عوامل موثر بر نظام تولید و توزیع و مصرف در جامعه، الگوی حاکمیتی یا رهبری در بانکداری است. کالبد و فضا به خصوص در کاربری بانکداری دارای قدرت تاثیرگذاری (و البته تاثیرپذیری) از نظام اقتصادی جامعه است. اصولاً اقتصاد اسلامی، تطابقی معنی دار از روابط اثباتی و روابط هنجاری و به عبارتی دیگر "مدیریت انتخاب" است. بانکداری اسلامی نیز که گستره‌ای از اقتصاد اسلامی تلقی می‌شود به این ترتیب عهده دار تحقق روابط اثباتی - هنجاری بهینه خواهد بود. به همین دلیل مهم ترین هدف نظام بانکداری اسلامی: "استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور است" (قانون، ۱۳۶۲)، به طوریکه این هدف، سایر اهداف را مورد پوشش قرار می‌دهد.

۱. تاکید بر شفافیت در اقتصاد اسلامی

به طور کلی از میان عناصر مختلف حکمرانی خوب، شفافیت را می‌توان یک رکن بنیادین جهت نیل به حکمرانی خوب در نظر گرفت. این شاخص خود زمینه ساز و تقویت کننده دیگر مؤلفه‌های حکمرانی تلقی می‌شود. شفافیت و

^۱ -Basel Committee on Banking Supervision, Guidelines Corporate governance principles for banks (2015), Bank for International Settlements 2015.

^۲ - Financial Action Task Force (FATF)

آگاهی عمومی مردم از آنچه در نهادهای عمومی می‌گذرد، موضوعی نیست که به جوامع مدرن امروزی اختصاص داشته باشد؛ بلکه در رویکرد دینی نیز به مفهوم و محتوای شفافیت اشاره شده؛ همچنان-که سنت پیشوایان اسلام مؤید اصل شفافیت و عدم احتجاب آنها در تعامل با جامعه است. اصل شفافیت دارای پشتوانه و مبانی تئوریک عمیقی بوده و از منظر مکاتب مختلف، مبانی گوناگونی برای آن در نظر گرفته شده است. اسلام در عین حال که به اصل شفافیت تأکید دارد، در خصوص مبانی آن دیدگاه مشخصی دارد که این دیدگاه در موارد متعددی با نظریه حکمرانی خوب مطابقت دارد و البته در مواردی نیز مغایرت دارد.^۳ در اقتصاد اسلامی عدم شفافیت در انجام معاملات مورد تحریم قرار گرفته و در موارد مختلفی از جمله "تلقی رکبان" و نیز "بیع الحاضر للبادی" از مواردی است که در فقه اسلامی ممنوع گردیده است. تلقی رکبان به وضعیتی اشاره می‌کند که افراد قبل از اینکه کاروان تجاری وارد شهر شود و قیمت بازاری شفاف شود به استقبال کاروان رفته و کالاهای تجاری را زیر قیمت بازار از آنها خریداری می‌نمودند. از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

« لا تَلْقُوا الرَّكْبَانَ » به استقبال کاروان‌های تجاری نروید»^۴.

همچنین آن حضرت فرمود: «لا یبیع بعضکم علی بیع بعض و لا تلقوا السلع حتی یهبط بها إلی السّوق؛ برخی از شما در معامله دیگری وارد نشود و سراغ متاع (در خارج از شهر) نروید، تا آنکه وارد بازار شود»^۵.

در رویکرد اسلامی، نظریه حکمرانی خوب تنها به توسعه و رفاه مادی محدود نشده است؛ بلکه حکومت در اسلام ابزاری برای زمینه سازی و تسهیل رشد معنوی، اخلاقی و دینی مردم و سعادت ابدی و مادی است، که این موضوع باعث تفاوت در مبانی نگرش سایر مکاتب در رابطه با حکمرانی شده است.

۲. بیان مسئله:

^۳ - طاهری، محسن و محمد جواد ارسطا (۱۳۹۵)؛ بررسی تطبیقی مبانی اصل شفافیت از دیدگاه اسلام و نظریه حکمرانی خوب؛ فصلنامه پژوهش‌های تطبیقی حقوق اسلام و غرب؛ پائیز ۱۳۹۵

^۴ - ر.ک: مکاسب شیخ انصاری، ج ۴، ص ۳۴۹؛ مغنی المحتاج، ج ۲، ص ۳۶؛ فتح العزیز رافعی، ج ۸، ص ۲۱۸.

^۵ - صحیح بخاری، ج ۳، ص ۲۸.

به طور کلی می توان شاخصهای تفصیلی شفافیت بر اساس آخرین رهنمودهای اصول حاکمیت شرکتی بر اساس اسناد کمیته بال را برای بانک ها، همانطور که دیر تر خواهیم گفت، بررسی نمود. طبق سند حاکمیت شرکتی سال ۲۰۱۵ کمیته بال^۶ (به عنوان به روزترین سند موجود در این زمینه) شاخصهای شفافیت به ترتیب زیر است:

۱. شاخصهای مبتنی بر ذینفعان و مشتریان (مواد ۱۵۵ تا ۱۵۶) (کمیته بال؛ ۲۰۱۵)

۲. شاخصهای مبتنی بر پاسخگویی (مواد ۱۵۳ و ۱۵۴) (کمیته بال؛ ۲۰۱۵)

۳. شاخصهای مبتنی بر اثر بخشی مقررات (مواد ۱۵۱ و ۱۵۲) (کمیته بال؛ ۲۰۱۵)

بانکهایی که داری برنامه ضعیفی در زمینه شفاف سازی هستند ممکن است در معرض ریسک های مهم، به خصوص ریسک حقوقی و اعتباری قرار گیرند. شفاف سازی مقررات با توجه به نقش آن در شناسایی مشتری، نه تنها به سلامت و ایمنی کلی یک بانک کمک می کند، بلکه از طریق کاهش احتمال تبدیل بانک ها به ابزاری جهت پولشویی، تأمین مالی بازار زیرزمینی و سایر فعالیت های غیر قانونی؛ از قابلیت اعتماد به نظام بانکی نیز حفاظت می نماید. سیاست های اولیه ای که اخیراً برای تشدید اقدامات علیه فساد مالی برداشته شده است اهمیت توان بانک ها را جهت نظارت بر مشتریان خود - در هر کجا که به فعالیت اشتغال دارند - به طور خاصی مورد تأکید قرار داده است.

باتوجه به اینکه ارایه تسهیلات مالی یکی از فعالیت های مهم نظام بانکی تلقی می شود، لذا جهت اعطای تسهیلات، باید درجه اعتبار و قدرت گیرنده تسهیلات را در بازپرداخت اصل و سود تسهیلات اعطایی بر اساس ضوابطی شفاف تعیین نمود. در همین راستا، مهم ترین ابزاری که بانک ها به منظور مدیریت و کنترل ریسک اعتباری به آن نیازمندند، سیستم رتبه بندی اعتباری مشتریان می باشد.

مسئله مهم در این میان، نظر سنجی مداوم جهت شناسایی خصوصیات از مقررات بانکی است که بر پیچیدگی و عدم وجود شفافیت عملیات بانکی مؤثر می باشد. بنابراین با توجه به تخصیص بهینه منابع، هدف از شفاف سازی مقررات بانکی، وضوح شرایطی است که گیرنده تسهیلات می تواند بر اساس آن منابع لازم را دریافت نماید و از طرف دیگر، شفافیت مقررات به بانک این امکان را می دهد که بتواند با استفاده از داده های اطلاعاتی معتبر، متقاضیان وام را از نظر ریسک اعتباری رتبه بندی و درجه بندی نماید.

به طور کلی در سال های اخیر با شفاف سازی مقررات و بخشنامه های بانکی در مواردی چون تخصیص وام های مسکن، وام های بازرگانی، طرح های زودبازده، وام های تبدیل به احسن و سایر تسهیلات بانکی، امکان تخصیص بهینه منابع افزایش یافته است. در همین راستا، کانون توجه کارشناسان امور بانکی به افزایش سود حاصل از اعطای حجم بالای تسهیلات در بخشهای مورد نیاز و پایدار اقتصادی معطوف شده است. به طور کلی میتوان مزایای شفاف سازی مقررات بانکی به شرح زیر مورد تأکید قرار داد:

⁶ - Basel Committee on Banking Supervision, Guidelines Corporate governance principles for banks (2015), Bank for International Settlements 2015.

الف) تبعیض زدایی بین مشتریان: با شفاف سازی مقررات می توان باعث به وجود آمدن سیستم تجزیه و تحلیل عینی به منظور اعطای تسهیلات به مشتریان معتبر و واجد شرایط شده و این امر سبب می شود اعتباردهندگان تنها روی اطلاعاتی که به صورت مستقیم با ریسک اعتباری در ارتباط هستند، تکیه کنند. در این حال ، بر اساس این گونه اطلاعات، میزان و نحوه تخصیص اعتبار به افراد تعیین می شود.

ب) افزایش دقت و سرعت: شفاف سازی مقررات باعث افزایش سرعت و دقت در فرآیند اعطای وام شده و سبب می شود این فرآیند به صورت اتوماتیک صورت پذیرد.

ج) افزایش کارایی و کاهش هزینه های ارزیابی وام: نهادهای مالی می توانند با توجه به مقررات شفاف بانکها، برای تصمیم گیری در مورد نرخ سود تسهیلات بانکی و در نتیجه آن، قیمت گذاری پرتفوی شان استفاده کنند.

د) طبقه بندی قدرت اعتباری افراد: شفاف سازی مقررات سبب می شود تا این نهادها به صورت مؤثرتری حساب هایشان را مدیریت کرده و به سود بیشتری دست یابند.

برخی از متفکرین شفاف سازی مقررات را با توجه به پیش بینی رفتاری مشتریان (توماس، ۲۰۰۰)، بعضی با تاکید به روشهای آماری (چن و هانگ، ۲۰۰۳) و یا از طریق مدل سازی (هسیه، ۲۰۰۴) و نیز روشهای اقتصادسنجی (لی و چن، ۲۰۰۵) و برخی دیگر با استفاده از اطلاعات شخصی گیرندگان تسهیلات (استفنا و توماس، ۲۰۰۲) سعی نموده اند شفافیت مقررات و بخشنامه های مالی را بهبود بخشند.

مقررات بانکی و شفافیت آن، مهمترین موضوع در رابطه با اثر بخشی سیاستهای پولی و بانکی است و به همین دلیل شفافیت و اطلاع رسانی در یک نظام بانکی با توجه به مبادلات بانکی در سطح بین المللی ، و نیز لزوم هماهنگی جمهوری اسلامی ایران با مقررات کمیته بال، این امر می تواند نقش مهمی در توسعه و رشد اقتصادی کشور ایفا نماید.

در عین حال ، کمیته نظارت بانکی بال^۷ اقدام به انتشار مجموعه ای تحت عنوان «شناسایی کافی مشتری از سوی بانک ها»^۸ نمود که بعد ها انتشار مجموعه «راهنمای کلی افتتاح حساب و تعیین هویت مشتری»^۹ در فوریه سال ۲۰۰۳ میلادی، موجب استحکام آن گردید. شفافیت مقررات برای تعامل بامشتریان از سوی بانک ها ، به تعیین سرفصل های چهارگانه مهمی میپردازد که برای تحقق یک برنامه مؤثر برای تخصیص بهینه منابع بانکی، عواملی ضروری به حساب می آیند این عوامل عبارتند از :

- ✓ روش توافق با مشتری
- ✓ بررسی اهلیت مشتری
- ✓ نظارت پیوسته بر حسابها
- ✓ مدیریت ریسک

⁷ Basel Committee on Banking Supervision, October 2004

⁸ Customer Due Diligence for Banks (CDD)

⁹ General Guide to Account Opening and Customer Identification

در واقع این اصول مصوّب، به عنوان مبنایی جهت عملکرد بانک های تجاری و دستورات عمل مناسبی جهت بررسی سایر مؤسسه های مالی، مورد پذیرش و استفاده گسترده حوزه های قضایی¹ مختلف در سرتاسر جهان قرار گرفته است.

چالش مهمی که فراروی اجرای سیاست ها و رویه های شفاف سازی مقررات بانکی قرار دارد این است که چگونه می توان روش کارآمدی را در تمامی گروه به اجرا درآورد. ریسک های حقوقی و شهرت، از ماهیتی فراگیر برخوردارند. بنابراین، ضروری است که هر گروه بانکی به تدوین برنامه جامعی برای شفاف سازی مقررات بپردازد. این برنامه مود حمایت سیاست هایی خواهد بود که در برگیرنده استانداردهایی در زمینه شناسایی مشتری است. رتبه بندی پویای اعتباری و رویه های مورد استفاده در سطح شعب یا مؤسسه های وابسته می بایست با استانداردهای بین المللی در سطح بخش مورد فعالیت همخوانی داشته باشد.

به طور کلی شفاف سازی مقررات به معنای فرآیند متمرکزی است که برای هماهنگی و اشاعه سیاست ها و رویه ها در تمامی مراحل و نیز تمهیدات مناسب برای تبادل اطلاعات در درون آن ایجاد شده است. لازم است استاندارد رویه ها به گونه ای تدوین شوند که نه تنها در انطباق کامل با تمامی قوانین و مقررات ذیربط باشند، بلکه در سطحی گسترده تر، به شناسایی، نظارت و کاهش ریسک های اعتباری عملیاتی، و حقوقی و شهرت بینجامند. همانند روش مورد استفاده در خصوص ریسک های اعتباری، بازار و عملیاتی؛ کنترل مؤثر ریسک شناسایی مشتری مستلزم آن است که بانک ها فعالیت های شفاف سازی مقررات خود را در تمامی مراحل و بین دفتر مرکزی و تمامی شعب و مؤسسه های وابسته، هماهنگ نمایند.

کمیته نظارت بانکی بال این مسئله را در نظر داشته است که اجرای مؤثر رویه های مربوط به شفاف سازی مقررات به صورت گروهی، از چالش زیادی نسبت به بسیاری از دیگر فرآیندهای مدیریت ریسک برخوردار است، زیرا شناسایی مشتری در اکثر موارد نه تنها از طریق دارایی ها، بلکه مربوط به بدهی های ترازنامه نیز صادق است. برخی حوزه های قضایی برای حفظ اسرار شخصی مشتریان، همچنان بانک ها را از نظر انتقال اسامی و مانده بدهی مشتریان محدود میکنند، در حالی که اکنون کشورهای بسیار اندکی وجود دارند که در خصوص ارقام بدهی و دارایی های ترازنامه، محدودیت های سختی را حفظ می نمایند. در اجرای شفاف سازی مقررات، رعایت این امر ضروری است که بانک ها در ارسال اطلاعات راجع به دارایی ها و بدهی های زیر نظر خود - که از حفاظت قانونی مکفی نیز برخوردارند - به دفاتر مرکزی یا بانک مادر، از آزادی عمل برخوردار باشند. این امر در مورد شعب و مؤسسه های وابسته نیز صادق است. شرایطی که ممکن است برای دستیابی به این امر لازم باشد، در مباحث بعدی بیان شده است.

با شفاف سازی مقررات، مراکز سنجش اعتبار می بایست با فراهم ساختن چارچوب قانونی مناسبی که امکان تبادل برون مرزی اطلاعات را بدهد، انجام رتبه بندی لازم برای شناسایی مشتری را تسهیل نمایند. لازم است نسبت

به رفع آن دسته از محدودیت های قانونی که مانع از اجرای فرآیند های رتبه بندی برای شناسایی مشتری به صورت کارآمد میشوند، اقدام نمود.

بدیهی است هر قدر تسهیم اطلاعات در جوامع بیشتر باشد، امکان اتخاذ تصمیمات آگاهانه و پاسخگویی نهادهای مالی و بانکی خصوصی و دولتی، در مورد چگونگی تحصیل و مصرف منابع بیشتر می شود و امکان رشد فساد کاهش می یابد. به همین دلیل یکی از الزامات رقابت سالم دسترسی همه مشارکت کنندگان بازار به اطلاعات شفاف است. از این جهت می توان شفافیت اطلاعات را پدیده ای اجتماعی دانست که بر روابط اجتماعی متقابل افراد در بازار به شدت اثر می گذارد. از بازارهای مهم فعال در بخش خصوصی بازار پولی است که اطلاعات شفاف، مقررات و بخشنامه های هدفمند بر عملکرد آن به شدت موثر است. نقصان اطلاعات باعث افزایش هزینه مبادلات و ناتوانی بازار در تخصیص بهینه منابع می شود. به این ترتیب وجود اطلاعات شفاف از طریق سیستم بانکی می تواند نقشی موثر در کاهش هزینه مبادلات داشته باشد.

۳. مبانی نظری

شفافیت به معنی جریان آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی سهل و آسان به آن، برای عموم اشخاص و نهادهای جامعه مطرح است. در عین حال می توان شفافیت را آگاهی افراد جامعه از چگونگی اتخاذ و اجرای تصمیمات و مقررات نیز تلقی نمود. (صباغ کرمانی، ۱۳۸۷).

امروزه توسعه فناوری اطلاعات موجب برجسته تر شدن نقش شفافیت در فرآیند تصمیم گیری شده است. در چنین دورانی دسترسی آسانتر به اطلاعات کافی، در حکم کالایی با ارزش، به جای ماشین آلات و کالاهای فیزیکی بوده و تعیین کننده مزیت رقابتی مشارکت کنندگان در انواع بازارها و به ویژه تجارت خارجی است. در عین حال دسترسی به موقع به اطلاعات شفاف در مورد مقررات و بخشنامه های بانکی در عملکرد بهتر بازارهای مالی در تجارت خارجی نقشی انکار ناپذیر دارد. به طور کلی در دیدگاه گسترده ی حاکمیت شرکتی که متمرکز بر پاسخگویی مدیران به همه ذی نفعان است، اطلاعات شفاف را می توان به عنوان یکی از ابزارهای ایفای مسئولیت پاسخگویی مدیران بانکی دانست. به اعتقاد "ویش وانات و کافمن" (۱۹۹۹) اطلاع رسانی شفاف در بازارهای مالی و حاکمیت شرکتی از جمله محرک های وابسته به هم برای گسترش توسعه و افزایش رفاه جوامع هستند.

به این ترتیب اهمیت دسترسی به اطلاعات مقرراتی بانکی جهت اتخاذ تصمیمات منطقی و صحیح به حدی است که در جوامع دموکراتیک شفافیت اطلاعات و امکان دسترسی به آن را در شمار حقوق بشر در نظر می گیرند (بلور و کافمن؛ ۲۰۰۵). در واقع هر اندازه که تسهیم اطلاعات در جوامع بیشتر باشد، امکان اتخاذ تصمیمات آگاهانه و پاسخگویی بخش خصوصی و دولتی در مورد چگونگی تحصیل و مصرف منابع بیشتر می شود و امکان رشد فساد کاهش می یابد (ویش وانات و کافمن؛ ۱۹۹۹).

با توجه به اهمیت توسعه صادرات یکی دیگر از دلایل برجسته شدن نقش شفاف سازی اطلاعات در بانکها، افزایش اهمیت نقش بخش خصوصی در بهبود کیفیت کالاها و خدمات صادراتی است. با توجه به ابلاغیه اصل ۴۴، هدف اصلی از گسترش فعالیت بخش خصوصی افزایش کارایی بنگاه های اقتصادی و بهینه سازی تخصیص منابع است؛ برای دستیابی به این هدف تسلط مکانیزم بازار بر تصمیمات فعالان اقتصادی اهمیت بسیاری دارد. مکانیزم بازار مستلزم وجود فضای رقابتی سالم است و رقابت سالم نیز بدون وجود اطلاعات شفاف از کارآیی بر خوردار نیست. به این ترتیب یکی از الزامات رقابت سالم دسترسی همه صادر کنندگان و وارد کنندگان به اطلاعات شفاف است. از این جهت می توان شفافیت مقررات را پدیده ای اجتماعی دانست که بر روابط اجتماعی متقابل افراد در بازار به شدت اثر می گذارد.

پژوهش های بسیاری در زمینه تاثیر شفافیت و اطلاع رسانی در یک نظام مالی بر رشد اقتصادی و کارایی انجام شده است. از نتایج مسلم توسعه ی شفافیت و اطلاع رسانی در یک نظام بانکی به طوری که بتواند ارتباطی مناسب بین صادر کننده و واردکننده برقرار سازد، کاهش هزینه دسترسی به بازارهای بهینه در تجارت خارجی است که به اعتقاد (بوشمن و کریستوفر، ۲۰۰۷)، "باعث افزایش ارتقاء نظام مدیریت بانکی" و به تبع آن افزایش قدرت رقابت پذیری کل اقتصاد می شود. وجود شفافیت و اطلاع رسانی مطلوب در نظام بانکی کشور نقشی موثر در کاهش هزینه اطلاعات و مبادلات دارد. نیازی و شایگانی (۱۳۹۰)، با تاکید بر نقاط کور ساختار اداری بانکی، عدم ثبات مقررات بازرگانی و فرصتهایی که برای تفسیر و تعبیری مختلف و بازردارنده ایجاد می کند از موجبات بروز پولشویی تلقی می نمایند.

طبق تحقیقات انجام شده، توسعه اطلاعات و ارتباطات به خصوص در کشور های در حال توسعه ارتقاء اطلاعات و ارتباطات می تواند نقش مثبتی در رشد اقتصادی این کشورها داشته باشد (کمیجانی و محمودزاده، ۱۳۸۷). علاوه بر تحقیق فوق که نقش اطلاعات را در کلیه جهات اقتصادی مورد تاکید قرار می دهد، در تحقیق دیگری مشیری و جهانگرد (۱۳۸۳) نشان می دهند که این نقش به خصوص در رابطه با تجارت خارجی می تواند سرمایه گذاری مستقیم خارجی را ارتقاء بخشد. همین نتیجه توسط غلامی و حشمتی و دیگران (۲۰۰۲) در سایر کشورها مورد تاکید قرار گرفته به طوریکه شفافیت و ارتقاء فناوری اطلاعات به خصوص در نهاد های مالی می تواند نقش مهم و معنی داری در سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI)^{۱۱} داشته باشد.

۴. اندازه گیری شفافیت مقررات بانکی

به طور کلی پیچیدگی مفهوم شفافیت مقررات و اطلاع رسانی موجب گردیده که اندازه گیری آن بسیار مشکل باشد. از نظر مفهومی مقدار کمی شفافیت را می توان با دقت اطلاعات دریافت شده که خود تابعی از کیفیت و سهولت

¹¹ -Foreign Direct Investment

دسترسی به اطلاعات می باشد اندازه گیری نمود. تلاش هایی که اخیراً برای اندازه گیری شفافیت و کیفیت اطلاع رسانی مقررات انجام شده است از معیارهایی مانند تصویب و فراهم کردن مقررات بانکی مورد نیاز، سازگاری قوانین جاری با سیستم های قانونی دیگر کشورها، دستیابی آسان به قوانین و مقررات، تفسیر شفاف، قابل پیش بینی و یکسان از قوانین، سازگاری قوانین و مقررات با رشد فعالیت های اقتصادی، سازگاری قوانین و مقررات وبخشنامه ها با رشد اقتصادی و بازرگانی، ایجاد یک محیط رقابتی و آزادسازی قیمت ها، مقررات زدایی موجود بر سر راه شروع فعالیت های اقتصادی، یارانه های پرداختی دولت به صنایعی که به طور مصنوعی فعال نگه داشته شده اند، سیاست های حمایت گرایانه ای که فعالیت بخش خصوصی را محدود کرده است، وجود قوانین و مقررات مناسب برای دستیابی به ثبات مالی، دسترسی نهادهای مالی بین المللی به بازارهای داخلی، دستیابی سرمایه گذاران داخلی به بازارهای سرمایه خارجی، شفافیت نهادهای مالی، نقش بانکها در تسهیل جریان کالا، مساعدت سیستم بانکداری در گسترش رقابت و در نهایت شفافیت قوانین بخش عمومی برای سرمایه گذاران خارجی از جمله مواردی است که در سنجش شفافیت و کیفیت اطلاع رسانی در مجامع بین المللی به کار گرفته شده است. (بانک جهانی، ۲۰۱۰)

بانکها معمولاً به سه طریق اطلاعات مختلف مالی و مقرراتی را در اختیار عوامل ذینفع قرار می دهند. متداول ترین روش ارایه اطلاعات از طریق انتشار اطلاعات نوشتاری است. دومین روش که امروزه در کشورها معمول است اطلاع رسانی از طریق پایگاههای اینترنتی است.

روش سوم استفاده از نتایج بررسی تحلیلگران مالی و بازرسین بانکی است که با بررسی گزارشات مالی بانکها، اطلاعات را تحلیل و در معرض عموم قرار می دهند.

مسئله ای که در این بررسی باید مورد بحث قرار گیرد این است که برای اندازه گیری شفافیت و اطلاع رسانی در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران از کدام متغیرها استفاده کنیم؟ در صورتی که از میان روشهای مختلف سنجش شفافیت روش مبتنی بر ذی نفعان را بپذیریم، استفاده از متغیرهایی که بتواند عناصر کلیدی تعریف مذکور را اندازه بگیرد مناسب به نظر می رسد. در این تعاریف بر "جریان بموقع و قابل قبول اطلاعات" و "در دسترس" بودن آن برای ذینفعان تاکید شده است. در نتیجه متغیرهایی که برای اندازه گیری عناصر اول و دوم شفافیت که توسط "بوش من، پیوتروسکی و اسمیت" (۲۰۰۳) پیشنهاد شده اند و در ادامه بحث به آن خواهیم پرداخت، بنظر می رسد که در جمهوری اسلامی ایران این روش اندازه گیری شفافیت و اطلاع رسانی مناسب تر باشد. البته با توجه به این که تحلیلگران مالی در بازار ایران بسیار اندک و دارای نظراتی متفاوت هستند، امکان اندازه گیری متغیرهای مرتبط با سومین روش سنجش شفافیت و اطلاع رسانی در ایران با محدودیت مواجه است.

۵. شاخصهای شفافیت مقررات بانکی

بوشمن، پیوتروسکی و اسمیت (۲۰۰۳) چارچوبی برای کمی کردن و اندازه گیری شفافیت و اطلاع رسانی تدوین کرده اند که طبق آن شفافیت و اطلاع رسانی متکی به دریافت اطلاعات مالی و مقرراتی بدون موانع عملیاتی است. در این حال در پژوهش های متعددی که در زمینه اندازه گیری عناصر مختلف شفافیت و اطلاع رسانی انجام شده است، از معیارهای دیگری نیز که می تواند بر کیفیت مقررات و بخشنامه ها موثر باشد استفاده می شود. به طور کلی می توان سنجش شفافیت و اطلاع رسانی را بسته به ارتباط موضوعی آن در سه طبقه به شرح زیر از یکدیگر متمایز کرد:

۱-۵. شاخصهای مبتنی بر ذی نفعان و مشتریان بانک :

از دیدگاه برخی از متفکرین، شفافیت و اطلاع رسانی، افزایش جریان به موقع و قابل اتکا اطلاعات اقتصادی، حقوقی و سیاسی تلقی می شود به طوریکه در دسترس همه ذی نفعان قرار گیرد. (ویش وانات، و دیگران، ۱۹۹۹). در این حال این دسته از متفکرین عدم شفافیت را به عنوان ممانعت عمدی از دسترسی به اطلاعات، ارایه نادرست اطلاعات یا ناتوانی بازار در کسب اطمینان از کفایت ارتباطی و کیفیت اطلاعات ارایه شده، تعریف کرده اند. در این رابطه شایان ذکر است که دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۰۲)^{۱۲} عمومیت بیشتری دارد و شفافیت را به عنوان ارتباط متقابل اطلاعاتی بین سازمانها، شرکت ها و سایر گروه های ذی نفع تلقی می نماید. این مسئله در مواد ۱۵۵ و ۱۵۶ اصل دوازدهم سند حکمرانی شرکتی کمیته بال مورد تاکید قرار گرفته است به طوری که « بانک باید اقدام به افشای نکات اصلی مرتبط با منابع در معرض خطر و راهبرد های مدیریت ریسک، بدون افشای اطلاعات محرمانه نماید» و نیز « افشا باید صحیح، شفاف و بگونه ای ارایه شود که سهامداران، سپرده گذاران، سایر ذینفعان ذی ربط و عوامل بازاری به راحتی قادر به رایزنی در خصوص اطلاعات باشند» (کمیته بال، ۲۰۱۵)

۲-۵. شاخصهای مبتنی بر پاسخگویی:

گروه تخصصی شفافیت در دانشگاه بروکینگز شفافیت را به عنوان درجه گشودگی و بازبودن موسسات بیان کرده است یعنی میزان نظارت و ارزیابی توسط افراد داخل موسسه یا نهاد مورد بررسی (مانند مدیران) و نیز توسط افراد خارج از نهاد مورد بررسی (مانند بازرسان) (بلور و کافمن: ۲۰۰۵).

طبق نظر برخی از متفکرین، شفافیت ابزاری برای تسهیل فرآیند ارزیابی عملکرد نهاد ها و شرکت هاست. تاکید بر حق دسترسی به اطلاعات (با در نظر داشتن حریم هر دو طرف تهیه کننده و استفاده کننده) و امکان ارزیابی عملکرد شرکت ها با استفاده از این اطلاعات در تعاریف مذکور برجسته تر شده است. در واقع شفافیت ارتباطی تنگاتنگ با پاسخگویی دارد و علت تقاضا برای شفافیت این است که جامعه، نهاد ها و شرکت ها را بابت سیاست های اتخاذ شده و عملکرد آن ها مسوول می داند (بلور و کافمن: ۲۰۰۵) این

^{۱۲} - OECD: Organization for Economic Cooperation & Development

شاخص طبق مواد ۱۵۳ و ۱۵۴ اصل دوازدهم سند حکمرانی شرکتی کمیته بال تشریح شده است. در این حال « لازم است بانک ها، اطلاعات مرتبط و مفیدی را افشا نمایند که به شناسایی حیطه های اصلی حاکمیت شرکتی مشخص شده توسط کمیته، کمک می نماید » و همچنین « افشاء باید حداقل پیرامون مباحث مرتبط با اهداف بانک، ساختار حاکمیتی و سازمانی، خط مشی ها و فرآیندهایی که بوسیله آنها حاکمیت شرکتی اعمال می شود باشد » (کمیته بال؛ ۲۰۱۵)

۳-۵. شاخصهای شفافیت با تاکید بر تاثیر مقررات:

سازمان تجارت جهانی اطمینان از دسترسی به شفافیت در قراردادهای بین المللی تجاری را مستلزم سه پیش شرط اساسی می داند: اول) اطلاعات درباره قوانین، مقررات و سایر رویه ها به طور عموم منتشر شده باشد، دوم) مطلع کردن گروه های ذی نفع از قوانین و مقررات مربوط و تغییرات در آن ها و سوم) اطمینان از این که قوانین و مقررات به صورت یکپارچه، بیطرفانه و معقول اجرا می شود.

به طور کلی نکات فوق الذکر را در رابطه با سیستم بانکی می توان تحت عناوین: "امکان دستیابی به مقررات بانکی"، "شفافیت مقررات"، و "اثر بخشی مقررات و بخشنامه های بانکی" مورد بررسی قرار داد. در این تحقیق بر اساس این سه عنوان مسئله شفافیت و اثر بخشی آن را در سیستم بانکی مورد بررسی قرار خواهیم داد. این شاخص نیز طبق مواد ۱۵۱ و ۱۵۲ اصل دوازدهم سند حکمرانی شرکتی کمیته بال توصیه شده است. « شفافیت در مقوله حاکمیت شرکتی این است که برای طرف های ذی ربط، اطلاعات ضروری را فراهم آورد تا آن ها بتوانند اثربخشی عملکرد مدیریتی هیأت مدیره و مدیریت ارشد بر بانک را ارزیابی نمایند » (کمیته بال؛ ۲۰۱۵)

۶. روش تحقیق

از بین روشهای تعریف شده از طرف صاحب نظران علوم اجتماعی، در رابطه با شفافیت و اطلاع رسانی در نظام بانکی می توان روش تحقیق حاضر را از نوع پیمایشی^{۱۳} دانست. در این تحقیق جامعه آماری، مشتریان و مسئولین بانکی هستند که در طول پنج سال گذشته و در تهران از طریق بانکها به عملیات بانکی مبادرت نموده اند. تعداد نمونه در این تحقیق، با توجه به جدول "کرجسی و مورگان"^{۱۴} حدود ۱۲۰ واحد و با توجه به غیر قابل استفاده بودن چند مورد از پرسشنامه های دریافتی، استناد تحقیق مربوط به بقیه موارد می باشد.

به طور کلی در پژوهش پس از بررسی روایی سئوالات در مرحله اول، از دو روش محاسبه آلفای کرونباخ^{۱۵} برای

کل پرسشنامه و نیز محاسبه آلفای کرونباخ برای اجزای پرسشنامه، جهت بررسی پایایی مورد ملاحظه قرار گرفت

Survey -^{۱۳}
Krejcie & Morgan -^{۱۴}
Cronbach's alpha -^{۱۵}

که باتوجه به پایایی^{۱۶} لازم در کلیه موارد، قابلیت اعتماد نسبی بر اساس نتایج آماری که ذیلا ارائه می شود، مورد تایید قرار گرفت.

۷. نتایج آماری

نتایج آماری بر اساس سه جنبه از شفافیت مقررات، یعنی "شاخصهای مبتنی بر ذینفعان و مشتریان"، "شاخصهای مبتنی بر پاسخگویی"، و "شاخصهای مبتنی بر اثر بخشی مقررات" بشرح زیر مورد بررسی قرار گرفت:

۷-۱. شاخصهای مبتنی بر ذینفعان و مشتریان

با توجه به این که یکی از معیارهای اصلی برای ارتقاء کارایی سیاستها در تخصیص منابع و رشد اقتصادی و تجارت، در دسترس بودن اطلاعات در مورد مقررات و بخشنامه های بانکی است. مقررات و بخشنامه ها بخودی خود تاثیری در شفاف سازی جریان مبادلات تجاری ندارد بلکه مسئله مهم "قابلیت دسترسی" همگانی ذینفعان به اطلاعات مرتبط با این بخشنامه هاست که به عنوان یکی از ابعاد مهم شفافیت تلقی می شود. بانکها می توانند جریان دسترسی به اطلاعات را تسهیل نمایند. طبق نظریه علامت دهی^{۱۷} در صورتی که بانکها از ارائه اطلاعات درباره عملکردشان خودداری نمایند بازار چنین عملی را به صورت اخبار "بد" تعبیر می کند و قیمت تمام شده برای محصولات بانکی بالاتر از قیمت رقابتی ارزیابی خواهد گردید. از سوی دیگر اگر تاخیر در ارائه اطلاعات یا محدود کردن دسترسی به اطلاعات مفید دارای منافع مالی باشد موسسات مالی و بانکها انگیزه ای برای پنهان کردن اطلاعات مخفیانه خواهند داشت و به گفته ی ویش واناث و کافمن (۱۹۹۹) "دسترسی" به اطلاعات به عنوان گروگانی برای کسب منافع مالی نگه داشته می شود. در چنین شرایطی نیاز به بموقع بودن و انتشار منصفانه اطلاعات در مورد مقررات و بخشنامه های بانکی به نحوی که در دسترس همگان قرار گیرد بوجود می آید.

به منظور بررسی این شاخص در رابطه با امکان دستیابی به مقررات بانکی، سئوالاتی به صورت گویه^{۱۸} های چهار گانه زیر طراحی و از ذینفعان بانکی (مشتریان و مسئولین) مورد پرسش قرار گرفت:

- ✓ اطلاعات مربوط به مسائل بانکی تا چه حد عمومیت دارد؟
- ✓ سهولت دستیابی به بخشنامه ها و مقررات بانکی چه میزان است؟
- ✓ فاصله بین تصویب مقررات و دستیابی به اطلاعات چقدر است؟
- ✓ دقت اطلاعات افشاء شده تا چه حد است؟

برای طراحی سئوالات بخش اول از طیف پنج گزینه ای لیکرت (سکاران، ۱۳۸۱) به صورت جدول ۱ استفاده گردید:

Reliability -^{۱۶}
Signaling Theory -^{۱۷}
Items -^{۱۸}

جدول ۱- امتیاز بندی سئوالات "امکان دستیابی به مقررات بانکی"

پاسخ	بسیار ضعیف	ضعیف	تاحدودی (متوسط)	خوب	عالی
امتیاز	۱	۲	۳	۴	۵

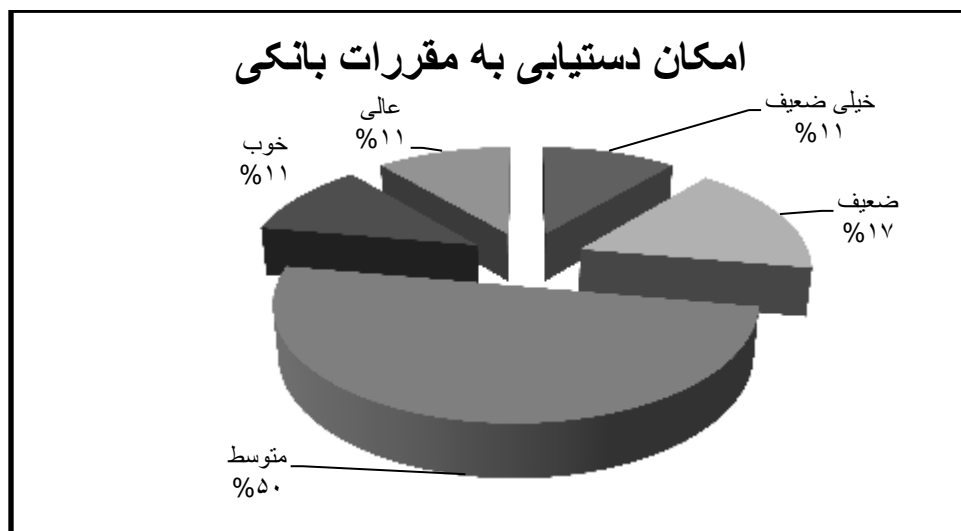
طبق جدول ۲ استخراج نتایج نشان داد که سئوالات از پایایی لازم برخوردار است به طوریکه با حذف هر یک از گویه ها تاثیر معنی داری در ضریب آلفای کرونباخ که معادل ۰/۹۴۳ محاسبه شده است، مشاهده نمی شود.

جدول ۲- بررسی پایایی گویه ها در پرسشنامه "امکان دستیابی به مقررات بانکی"

گویه های مورد بررسی	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
عمومیت	7.7158	7.886	.825	.937
سهولت	8.0105	7.372	.894	.915
تطابق زمانی	7.4947	7.933	.845	.931
دقت	7.1263	7.048	.895	.916

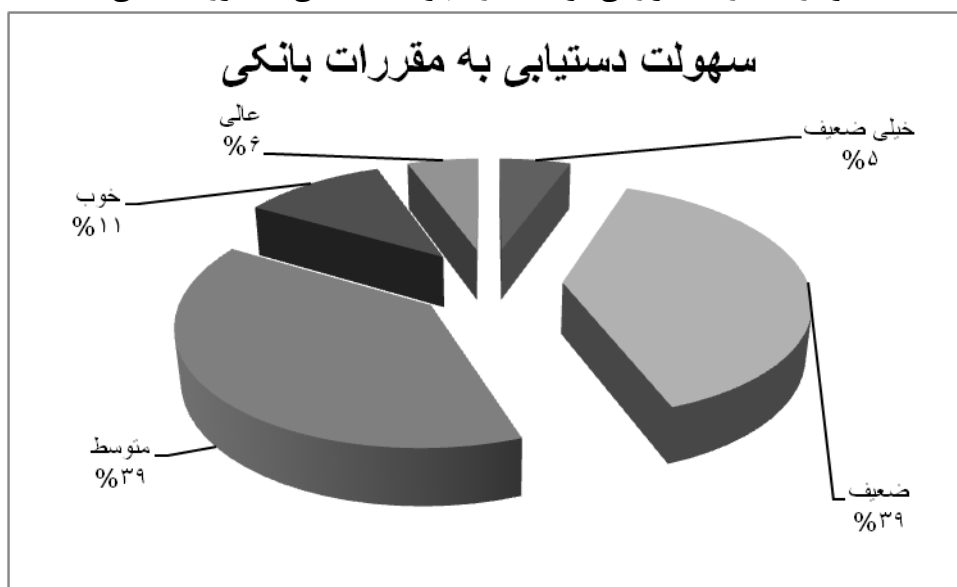
طبق این بررسی (نمودار ۱)، ۱۱ درصد پاسخ دهندگان، دسترسی عمومی (همگانی) به مقررات بانکی را در حد بسیار ضعیف، ۱۷ درصد در حد ضعیف، ۵۰ درصد در حد متوسط، ۱۱ درصد در حد خوب توصیف نموده اند، این در حالی است که امتیاز عالی تنها ۱۱ درصد بوده است.

نمودار ۱- در صد فراوانی گویه ها در عمومیت دسترسی به مقررات بانکی

بر اساس (نمودار ۲)، ۵ درصد پاسخ دهندگان سهولت دستیابی به مقررات بانکی را در حد خیلی ضعیف، ۳۹ درصد در حد ضعیف، ۳۹ درصد در حد متوسط و ۱۱ درصد در حد خوب توصیف نموده اند، این در حالی است که امتیاز عالی در این بررسی ۶ درصد بوده است.

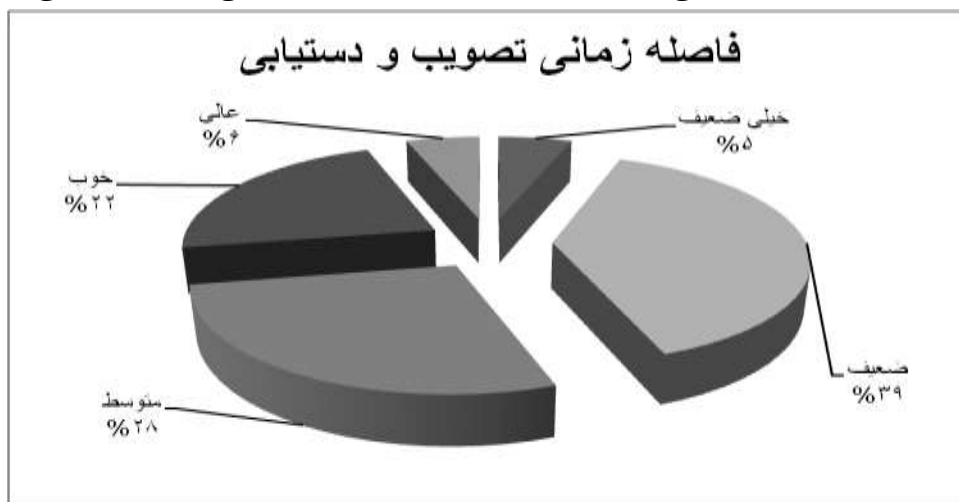
نمودار ۲- در صد فراوانی گویه ها در سهولت دستیابی به مقررات بانکی

همانگونه که ملاحظه می شود چولگی توزیعی گویه ها در این نمودار مثل نمودار قبلی به طرف امتیازات ضعیف تر قرار دارد.

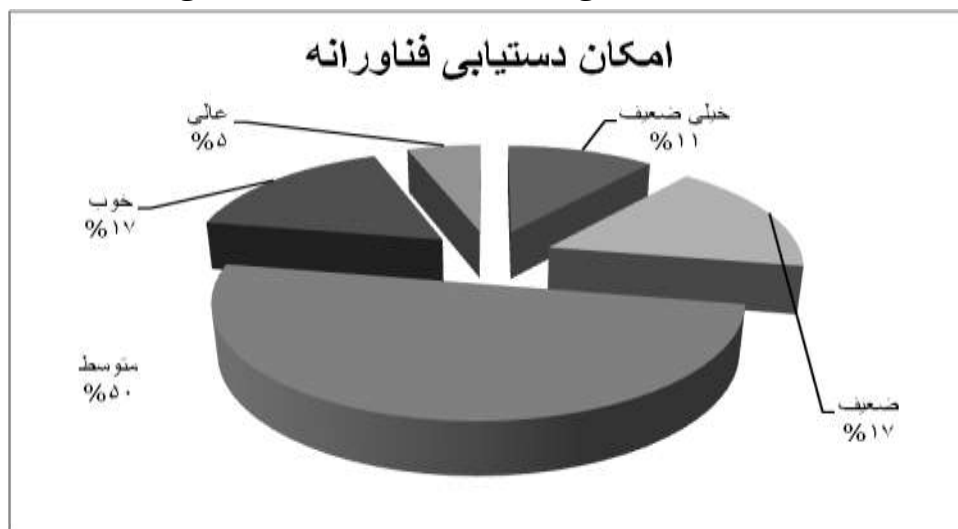
طبق این بررسی (نمودار ۳) بیشترین فراوانی، یعنی ۳۹در صد پاسخ دهندگان عدم فاصله تصویب و دستیابی به مصوبات بانکی را در حد ضعیف، ۲۸در صد در حد متوسط، ۲۲در صد در حد خوب و ۵در صد در حد خیلی ضعیف توصیف نموده اند، این در حالی است که امتیاز عالی در این مورد ۶در صد بوده است.

نمودار ۳- در صد فراوانی گویه ها در مورد فاصله تصویب و دستیابی به مقررات بانکی

براساس (نمودار ۴) بیشترین پاسخ در رابطه با امکان دستیابی فناورانه به مقررات بانکی، یعنی ۵۰در صد پاسخ دهندگان امکان دستیابی فناورانه به مقررات بانکی را در حد متوسط، ۱۷در صد در حد ضعیف، ۱۷در صد در حد خوب، ۱۱در صد در حد خیلی ضعیف و ۵در صد در حد عالی توصیف نموده اند.

نمودار ۴- در صد فراوانی گویه ها در مورد دقت اطلاعات بانکی

به طور کلی مشخصه ای که بتواند مبتنی بر پاسخگویی مقررات بانکی شفافیت را توصیف نماید به عوامل مختلفی مربوط است. یک عنصر مهم سازگاری که شفافیت مقررات را افزایش می دهد، رسایی، و جامعیت قوانین، مقررات و بخشنامه هاست. با در نظر گرفتن منافع همه مشارکت کنندگان بازار و ممانعت از هر گونه سوگیری در نوشتن مفاد یک بخشنامه یا دستورالعمل، خود بخود شفافیت و اطلاع رسانی بر اساس این عامل افزایش می یابد. صرف اجرای قوانین و مقررات، دستیابی به شفافیت را تضمین نمی کند، بلکه جامعیت این قوانین از جهت در نظر گرفتن همه ی لایه های مشارکت کنندگان بازار بسیار مهم است. بنابر این یک مسئله که از نظر ذینفعان می تواند مهم تلقی شود رسایی و وضوح مقررات و بخشنامه هاست.

نکته مهم دیگری که سازگاری و در نتیجه شفافیت مقررات بانکی را در اطلاع رسانی تامین می سازد میزان ارتباط مقررات با واقعیت های اقتصادی است. دو مسئله مهم دیگر بر شفافیت مقررات اثر گذار است، یک مسئله امکان توزیع و اطلاع رسانی تبعیض آمیز آن و مسئله دیگر وسعت فضای غیر قانونی برای حل و فصل عملیات بانکی است.

اگرچه شاخص های دیگری نیز می تواند در این میان مطرح شود، لکن با توجه به فرصت تحقیق، مسائل پیش گفته را به صورت چهار پرسش مورد بررسی قرار دادیم به طوری که این سئوالات در پرسشنامه به صورت پرسش های چهارگانه زیر مطرح گردید:

✓ رسایی و وضوح مقررات و بخشنامه های بانکی در چه حد است؟

✓ امکان دور زدن مقررات (مانعیت) تا چه حد مقدور است؟

✓ عدم تبعیض در دستیابی به اطلاعات و مقررات بانکی چقدر است؟

✓ تا چه حد مقررات مصوب با واقعیات عملیاتی منطبق است؟

برای طراحی سئوالات بخش دوم نیز همچنان از طیف پنج گزینه ای لیکرت به صورت جدول ۱ استفاده گردید. طبق جدول ۳ مشاهده گردید که سئوالات همچنان از پایایی لازم بر خوردار است به طوریکه با حذف هر یک از گویه ها تاثیر معنی داری در ضریب آلفای کرونباخ که معادل ۰/۹۴۵ محاسبه گردید، مشاهده نمی شود.

جدول ۳- بررسی پایایی گویه ها در پرسشنامه "شفافیت مقررات بانکی"

گویه های مورد بررسی	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
رسایی و وضوح	7.7474	8.233	.885	.923
مانعیت	8.0632	8.102	.840	.936
عدم تبعیض	7.5053	8.295	.866	.928

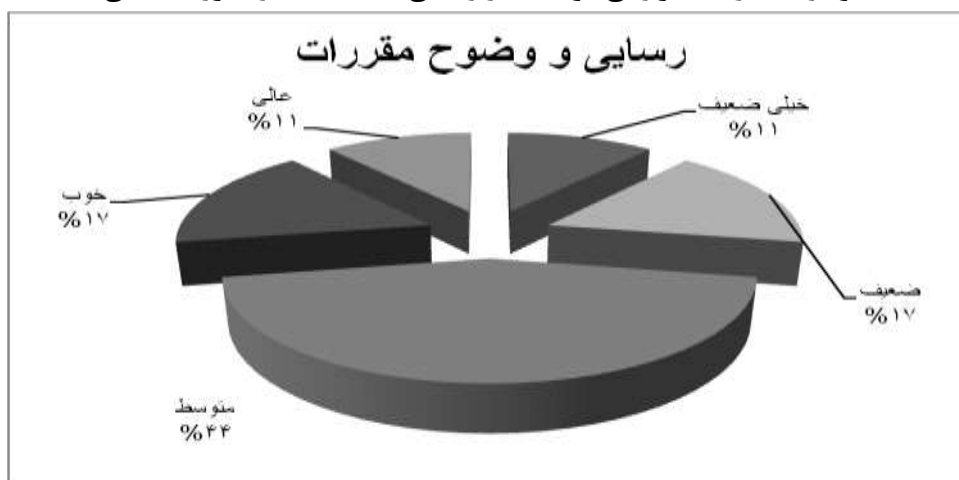

جدول ۳- بررسی پایایی گویه ها در پرسشنامه "شفافیت مقررات بانکی"

گویه های مورد بررسی	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
رسایی و وضوح	7.7474	8.233	.885	.923
مانعیت	8.0632	8.102	.840	.936
عدم تبعیض	7.5053	8.295	.866	.928
تطابق عملیاتی	7.1579	7.368	.889	.922

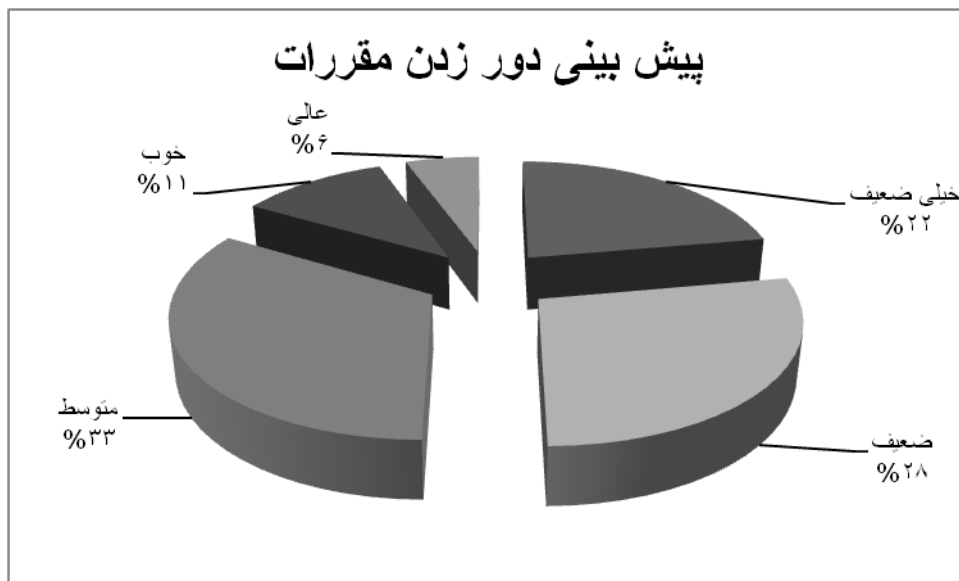
طبق این بررسی (نمودار ۵)، ۴۴ درصد پاسخ دهندگان رسایی و وضوح بخشنامه ها و مقررات بانکی را در حد متوسط، ۱۷ درصد در حد خوب، ۱۱ درصد در حد خیلی ضعیف، ۱۷ درصد در حد خیلی ضعیف، ۱۱ درصد در حد ضعیف و ۱۱ درصد در حد عالی توصیف نموده اند.

نمودار ۵- در صد فراوانی گویه ها در رسایی بخشنامه ها و مقررات بانکی

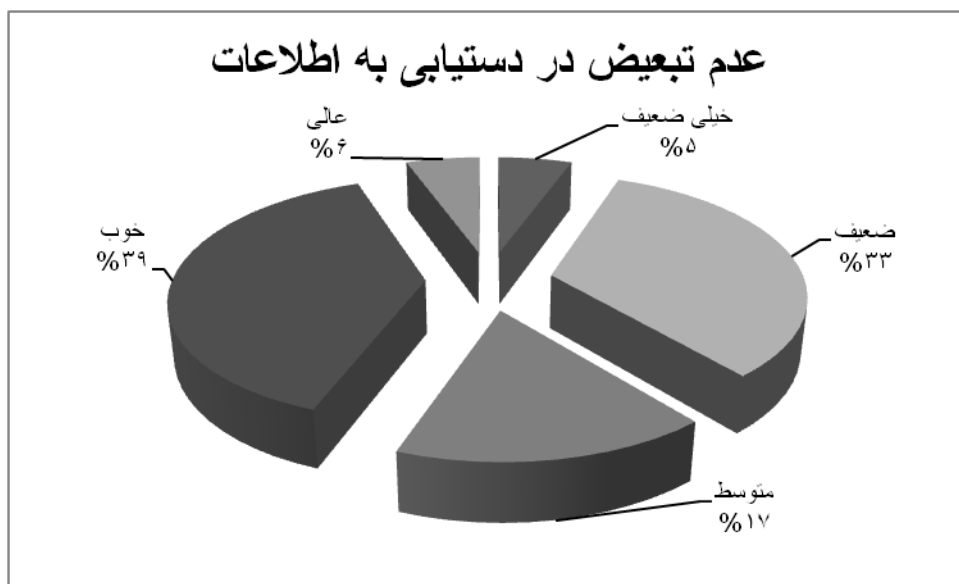
براساس (نمودار ۶) در رابطه با شفافیت مقررات بانکی در جلوگیری از دور زدن از مقررات، بیشترین فراوانی در حد متوسط است به طوریکه ۱۱ درصد پاسخ دهندگان این نقش را خوب، ۲۲ درصد پاسخ دهندگان در حد خیلی ضعیف، ۲۸ درصد در حد ضعیف، ۳۳ درصد در حد متوسط و تنها ۶ درصد در حد عالی، این ارتباط را توصیف نموده اند.

نمودار ۶- در صد فراوانی گویه ها در مانعیت مقررات بانکی

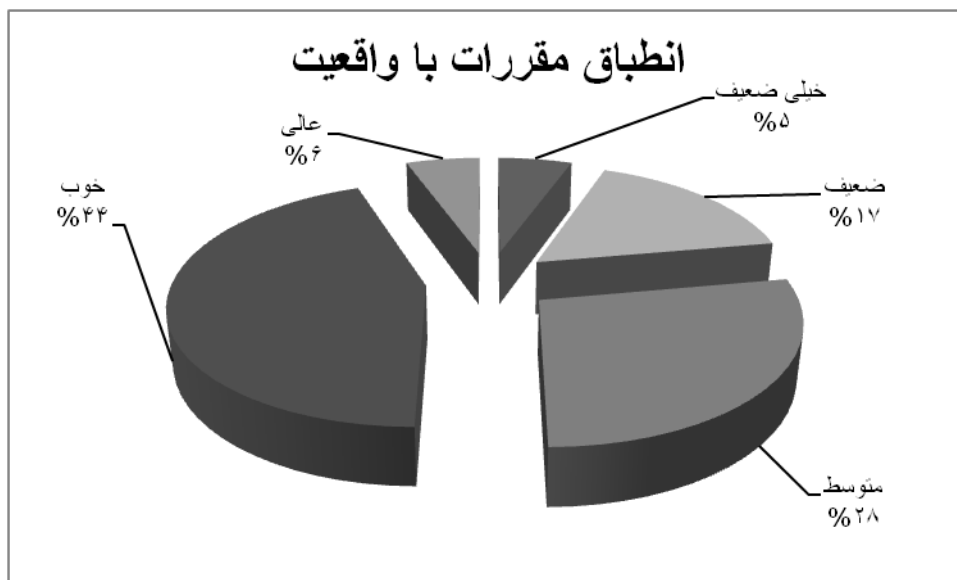
در رابطه با عدم تبعیض در دریافت بخشنامه ها و مقررات همانگونه که در نمودار ۷ مشاهده می شود ۳۳ درصد پاسخگویان این ویژگی را در حد ضعیف، ۵ درصد در حد خیلی ضعیف، ۱۷ درصد در حد متوسط و ۳۹ درصد در حد خوب تلقی نموده اند. این در حالی است که تنها ۶ درصد این گویه را در حد عالی توصیف نموده اند.

نمودار ۷- در صد فراوانی گویه ها در عدم تبعیض در دستیابی به مقررات و بخشنامه ها

طبق این بررسی و با توجه به نمودار ۸، ۴۴ درصد پاسخگویان انطاق مقررات بانکی با واقعیتها را خوب، ۵ درصد در حد خیلی ضعیف، ۲۸ درصد در حد متوسط، ۱۷ درصد در حد ضعیف و تنها ۶ درصد در حد عالی ارزیابی نموده اند.

نمودار ۸- در صد فراوانی گویه ها در تطابق مقررات با واقعیات

۷-۳. شاخصهای مبتنی بر اثر بخشی مقررات

عواملی که معمولاً می‌تواند به عنوان اثر بخشی مقررات مورد سنجش قرار گیرد بسته به هماهنگی مقررات جدید با سایر قوانین و بازتاب مثبت بازار نسبت به مقررات بانکی خواهد بود. یک عامل مهم که به عنوان تاثیر شفاف سازی مقررات بانکی باید تلقی شود، علاوه بر بازتاب مثبت بازار، سرعت عملیاتی شدن مقررات است. البته باید توجه داشت که در عین حال پایداری مقررات و عدم تغییر آن، می‌تواند به مثابه تداوم اثر بخشی مقررات مورد تاکید قرار گیرد.

با در نظر گرفتن منافع متقابل بانک، مشتریان و نیز سایر نهادهای اقتصادی و جلوگیری از هر گونه ارباب سیاسی و اجتماعی در تدوین مفاد یک بخشنامه یا دستورالعمل، خود بخود اثر بخشی و اطلاع رسانی افزایش می‌یابد. بنابراین می‌توان گفت که جامعیت مقررات از جهت در نظر گرفتن همه ی لایه های مشارکت کنندگان بازار بسیار مهم است. بنابر این یک مسئله که از نظر ذینفعان می‌تواند مهم تلقی شود انجام عملیات با توجه به عدم مغایرت آن با سایر مقررات و بخشنامه هاست.

نکته مهم دیگری که اثر بخشی مقررات بانکی را تامین می‌نماید امکان و سرعت عملیاتی شدن مقررات با توجه به واقعیتهای اقتصادی است. یک مسئله دیگر که اثر بخشی مقررات را می‌تواند تضمین نماید پایداری و عدم تغییر مقررات و بخشنامه هایی است که مشتری بانکی بر اساس آن بتواند برنامه ریزی لازم را در بخش بازرگانی یا تولیدی خود فراهم سازد.

در این حال نیز ، اگرچه شاخص های دیگری نیز می تواند در این میان مطرح شود ، لکن با توجه به فرصت تحقیق ، مسائل پیش گفته را به صورت چهار پرسش مورد بررسی قرار دادیم به طوری که این سئوالات در پرسشنامه به صورت پرسش های چهارگانه زیر در بررسی اثر بخش مقررات شفاف ، مطرح گردید:

- ✓ طبق مقررات فعلی انجام بهینه عملیات اقتصادی تا چه حد است؟
- ✓ سرعت عملیاتی شدن بخشنامه ها چه میزان است؟
- ✓ بازتاب مثبت مقررات جدید در بازار چقدر است؟
- ✓ تا چه حد مقررات و بخشنامه های بانکی پایداری و تداوم دارد؟

به منظور طراحی سئوالات بخش سوم نیز همچنان از طیف پنج گزینه ای لیکرت به صورت جدول ۱ استفاده گردید.

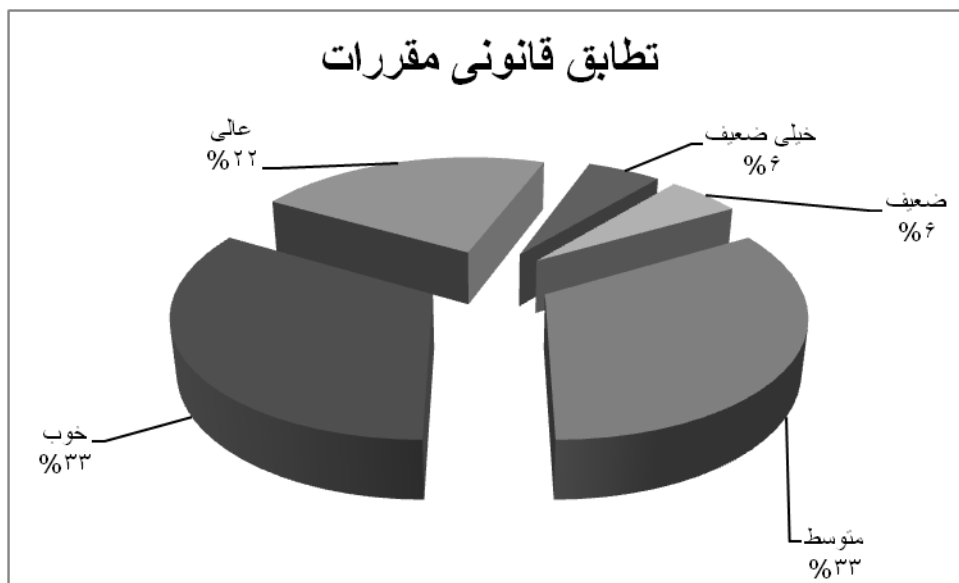
طبق جدول ۴ مشاهده گردید که سئوالات همچنان از پایایی لازم برخوردار است به طوریکه با حذف هر یک از گویه ها تاثیر معنی داری در ضریب آلفای کرونباخ که معادل ۰/۹۴۶ محاسبه گردید، مشاهده نمی شود .

جدول ۴- بررسی پایایی گویه ها در پرسشنامه "اثر بخشی مقررات بانکی"

گویه های مورد بررسی	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
تطابق قانونی	7.6947	8.768	.934	.908
سرعت عملیاتی	7.6316	8.193	.842	.947
بازتاب بازار	8.5579	9.781	.843	.938
پایداری	8.7368	9.728	.904	.923

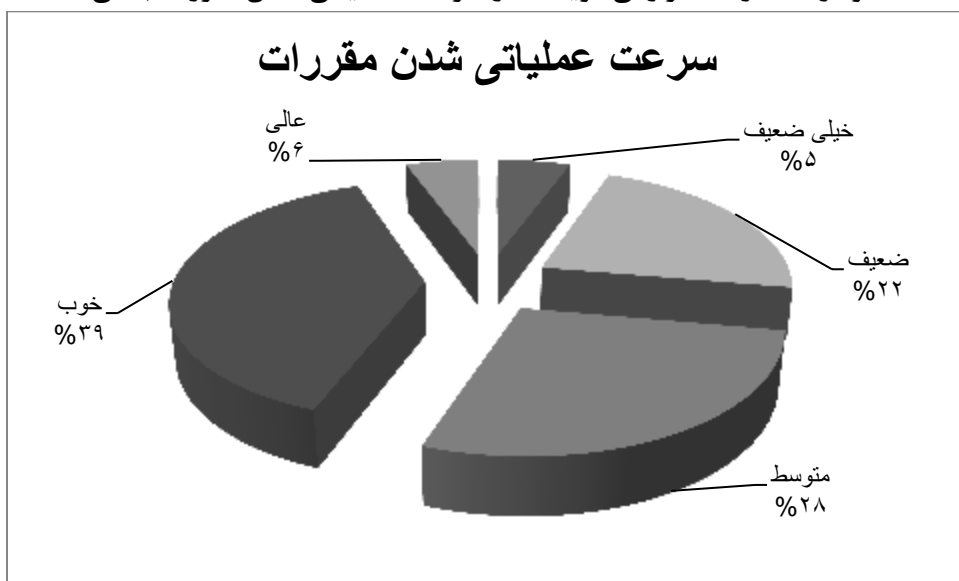
بر اساس این بررسی (نمودار ۹) ، ۳۳ درصد پاسخ دهندگان تطابق قانونی مقررات بانکی را با سایر قوانین در حد متوسط ، ۳۳ درصد در حد خوب ، ۶ درصد در حد خیلی ضعیف ، ۶ درصد در حد ضعیف و ۲۲ درصد در حد عالی توصیف نموده اند .

نمودار ۹- در صد فراوانی گویه ها در تطابق قانونی مقررات بانکی

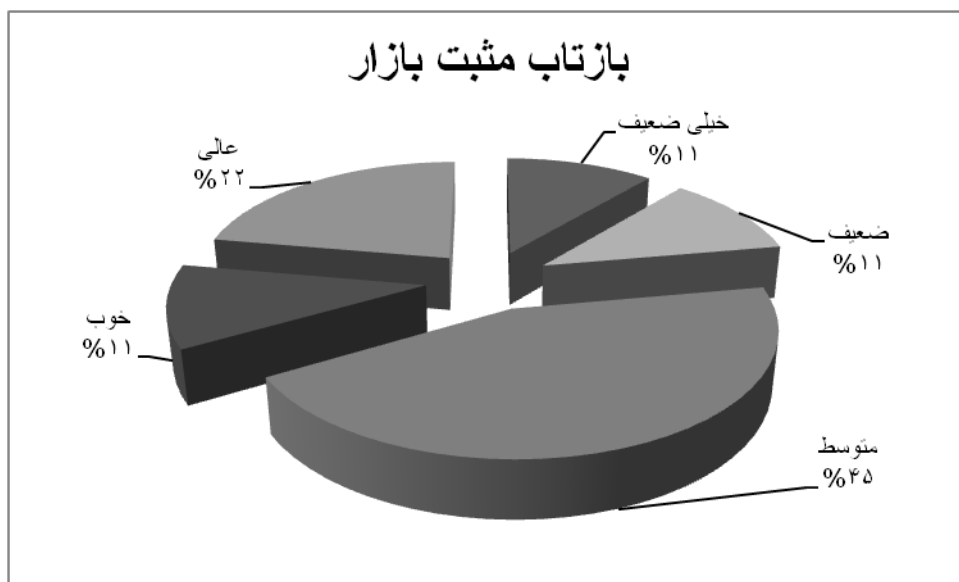
با توجه به (نمودار ۱۰) در رابطه با اثر بخشی مقررات بانکی در رابطه با سرعت عملیاتی شدن آن، بیشترین فراوانی در حد خوب است به طوریکه ۳۹ در صد پاسخ دهندگان این نقش را خوب، ۵ درصد پاسخ دهندگان در حد خیلی ضعیف، ۲۸ در صد در حد ضعیف، ۲۸ در صد در حد متوسط و تنها ۶ درصد در حد عالی، این مسئله را توصیف نموده اند.

نمودار ۱۰- در صد فراوانی گویه ها در سرعت عملیاتی شدن مقررات بانکی

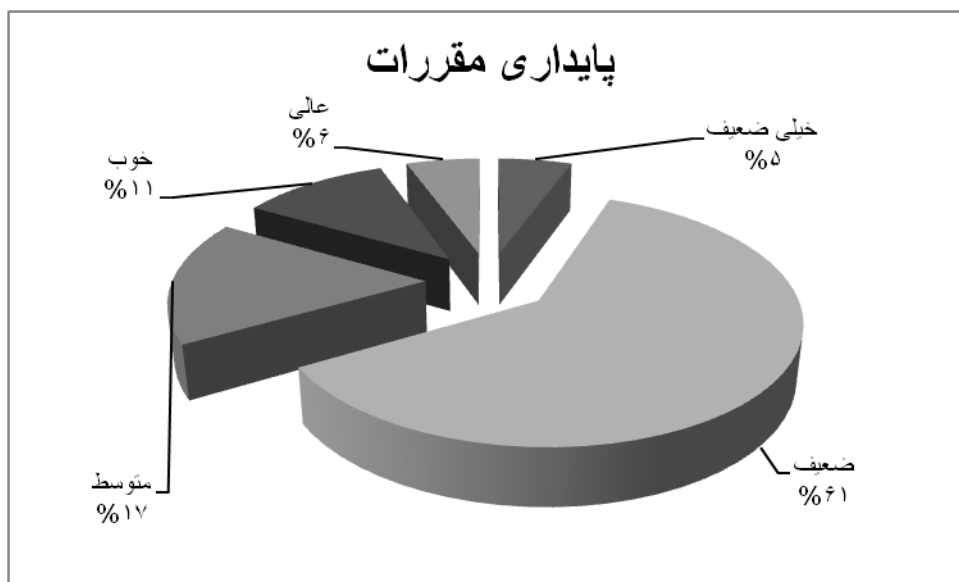
در رابطه با بازتاب بازار نسبت به مقررات جدید همانگونه که در نمودار ۱۱ مشاهده می شود ۱۱ درصد پاسخگویان این ویژگی را در حد ضعیف، ۱۱ درصد در حد خیلی ضعیف، ۴۵ درصد در حد متوسط و ۱۱ درصد در حد خوب تلقی نموده اند. در این حال ۲۲ درصد این گویه را در حد عالی توصیف نموده اند.

نمودار ۱۱- درصد فراوانی گویه ها در رابطه با بازتاب بازار نسبت به مقررات

طبق این بررسی و با توجه به نمودار ۱۲، ۱۱ درصد پاسخگویان پایداری مقررات را خوب، ۵ درصد در حد خیلی ضعیف، ۱۷ درصد در حد متوسط، ۶۱ درصد در حد ضعیف و تنها ۶ درصد در حد عالی ارزیابی نموده اند.

نمودار ۱۲- درصد فراوانی گویه ها در تطابق مقررات با واقعیات

همانطور که ملاحظه می شود عدم پایداری مقررات نقش بسیار مهمی در رابطه با اثر بخش و تلقی عدم شفافیت داشته است.

۸. نتیجه گیری و توصیه های سیاستی

به طور کلی مهمترین مسئله در رابطه با شفافیت مقررات بانکی، وجود تنوع، تغییر، ناهماهنگی با سایر مقررات و ابهاماتی است که در برخی مقررات و بخشنامه ها مشاهده می شود. در برخی از مقررات بانکی با توجه به همین ابهامات به سادگی می توان آنها را تفسیر به رای کرد. در این حال با توجه به این که بانک موظف به اجرای استانداردهای عملیاتی حسابرسی است، هماهنگ سازی مقررات و بخشنامه ها با استانداردهای بین المللی برای بهبود روش ها و عملیات بانکی از اهمیت زیادی برخوردار است.

در این میان مواردی از قبیل نحوه مشارکت بانکها با توجه به تسهیلات مشارکتی و در نتیجه شیوه به کار گیری ابزارهای مالی در این موارد، با توجه به مقررات فعلی شفاف نیستند و بنظر می رسد لازم باشد روشهای یکسانی در دستور کار اصلاحی نظارت بر امور بانکها قرار گیرد..

در بسیاری موارد اطلاعات و دانش بازرگانان و تجار و حتی حق العمل کاران بانکها از کارکنان بانک بیشتر است این امر زمینه ای مناسب برای کاهش شفافیت و نهایتاً بروز نوعی تخلف و تقلب می شود.

بدیهی است هرچه روشهای نوین مثل توسعه سیستم الکترونیک، عدم مراجعه مستقیم و التزام بانکها به ملاحظه رتبه بندی اعتباری و مراعات استانداردهای بانک بیشتر مورد توجه قرار گیرد، شفافیت و اطلاع رسانی در بانکها از وضعیت بهتری برخوردار خواهد گردید.

به طور کلی آنچه در راستای ارتقاء شفافیت و اثر بخشی مقررات می تواند مفید واقع گردد و به افزایش بهره وری بانکها کمک نماید بیشتر باید در دو جهت مورد پیگیری قرار گیرد. یک جنبه تحول درونی در تشکیلات نظارتی بانکهاست که شامل بهبود کیفی نیروی انسانی، تغییر فناوری اطلاعات (برای مثال نسبت عملیات الکترونیک به عملیات دستی)، ساده سازی رویه ها و تشریفات عملیات بانکی و کاهش فاصله مصوبات شورای پول و اعتبار با دریافت و اجرای آن در مراکز و شعب بانکی، همچنین اصلاح مقررات و بخشنامه ها است. جنبه دیگر که تحت عنوان تحول بیرونی از آن یاد می کنیم برون سپاری بسیاری از عملیاتی است که با مشارکت بخش خصوصی می تواند سرعت و کیفیت اطلاع رسانی و شفاف سازی مقررات و بخشنامه ها را ارتقاء بخشد.

منابع و مآخذ

۱. انصاری، الشیخ مرتضی، (الوفاء: ۱۲۸۱ق)، کتاب المکاسب ، ۱۴۱۶ق/۱۳۷۳ش، به وسیله انتشارات دار الحکمه: ج ۴، ص ۳۴۹
۲. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، مقدمه محمدمنیر دمشقی، بیروت، ۱۴۰۶/۱۹۸۶)، ج ۳، ص ۲۸.
۳. خطیب الشربینی، محمد بن محمد ، (۲۰۰۰م)، مغنی المحتاج إلى معرفة معانی ألفاظ المنهاج، دار الکتب العلمیة - بیروت (۲۰۰۰م) ج ۲، ص ۳۶
۴. رافعی، عبد الکریم بن محمد (المتوفی: ۶۲۳هـ)، «فتح العزیز بشرح الوجیز = الشرح الکبیر وهو شرح لکتاب الوجیز فی الفقه الشافعی لأبی حامد الغزالی (المتوفی: ۵۰۵هـ)»، الناشر: دار الفکر، تاریخ الإضافة: ۱۴ نوامبر ۲۰۱۰ م ، ج ۸، ص ۲۱۸.
۵. سکاران، اوما (۱۳۸۱). روشهای تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، تهران موسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی
۶. صباغ کرمانی، مجید و مهدی باسغا (۱۳۸۷) ، نقش حکمرانی خوب در بهبود هزینه های دولت، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی
۷. طاهری، محسن و محمد جواد ارسطا (۱۳۹۵): بررسی تطبیقی مبانی اصل شفافیت از دیدگاه اسلام و نظریه حکمرانی خوب؛ فصلنامه پژوهشهای تطبیقی حقوق اسلام و غرب؛ پائیز ۱۳۹۵
۸. قانون عملیات بانکی بدون ربا(بهره) مصوب مجلس شورای اسلامی(۱۳۶۲)
۹. کمیجانی، اکبر و محمود محمودزاده (۱۳۸۷)، اثرات زیر ساخت ، کاربری و سرریز اطلاعات و ارتباطات بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه ، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی
۱۰. مشیری ،سعید و اسفندیار جهانگرد (۱۳۸۳)، فن آوری اطلاعات و ارتباطات و رشد اقتصادی ایران ، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی ایران؛ ۱۳۸۳
۱۱. نیازی، مهدی و دکتر بیتا شایگانی (۱۳۹۰)، بررسی تحلیلی شفافیت مالی در نظام بانکی ایران، همایش بررسی روش های تامین مالی در کشور با محوریت بانک - بیمه و بازار سرمایه

12. Basel Committee on Banking Supervision, (2004), General Guide to Account Opening and Customer Identification October 2004
13. Basel Committee on Banking Supervision (2015), Corporate governance principles for banks
14. Bushman, Robert, M., Piotroski, Joseph D. and Smith, Abbie J., (2003). What Determines Corporate Transparency? www.ssm.com
15. Bushman, Robert, M. & Christopher D. Williams, (2004), Bank Transparency, Loan Loss Provisioning Behavior, and Risk-Shifting , University of North Carolina-Chapel Hill
16. Chen, M. C. and Huang, S. H. (2003) 'Credit scoring and rejected instances reassigning through evolutionary computation techniques', Expert Systems with Applications, Vol. 24, pp. 433-441.
17. Florini, A. (1999), Does the invisible hand need a transparency glove? The politics of Transparency, paper prepared for the ABCDE Conference.
18. Gholami, R., Heshmati, A., Sang-yong, Tom, Lee, (2002); "The causal relationship between information and communication technology and foreign direct investment FDI", 11th European Conference on Information Systems/ECIS.

19. Hsieh, N. -C. (2004) 'An integrated data mining and behavioral scoring model for analyzing bank customers', *Expert Systems with Applications*, Vol. 27, pp. 623–633.
20. Kaufmann, Daniel and Bellver, Ana (2005): *Transparencing Transparency: Intial Empirics and Policy Applications*.
21. Lee, T. -S. and Chen, I. -F. (2005) 'A two stage hybrid credit scoring model using artificial neural networks and multivariate adaptive regression splines', *Expert Systems with Applications*, Vol. 28, pp. 743–752.
22. Levine R.,(1997), *Financial Development and Economic Growth : Views and Agenda*, *Journal of Economic Literature* (June 1997)
23. Stephanova, M. and Thomas, L. (2002) 'Survival analysis methods for personal loan data', *Operations Research*, Vol. 50, No. 2, pp. 277–289.
24. Thomas, L. C. (2000) 'A survey of credit and behavioural scoring: Forecasting financial risk of lending to consumers', *International Journal of Forecasting*, Vol. 16, pp. 149–172.
25. Vishwanath, T. and D. Kaufmann (1999), *Towards Transparency in Finance and Governance*, World Bank.
26. World Bank, (2010), Policy Research Department, *Aggregate Governance Indicators 1996-2009*.